

NÉPHADSEREGÜNK SZÜLETÉSÉNEK 30. ÉVFORDULÓJA ELŐTT

Néhány hónap híján három évtizede annak, hogy a felszabadult Magyarország új hadseregének alakulatai — csatlakozva az antifasiszta háborút viselő szövetséges hatalmak fegyveres erőihez — elindultak a hadműveleti területre.

Harminc esztendő már történelmi mértékkel mérve sem kis idő. Nem csupán az egyes emberek, de népek, államok életében is gyökeres változások történnek ennyi év folyamán.

A mi népünk, országunk is hatalmas utat tett meg a felszabadulás óta eltelt évtizedekben. Az ellenforradalom tőkés-földesúri Magyarországára már a távoli múlté. Szocialista forradalmunk győzelmének eredményeképpen nemzetünk fejlődése új minőségi szintre emelkedett, a megváltozott termelési viszonyok alapján egész társadalmunk korábban elképzelhetetlennek tűnő átalakuláson ment át.

Nagy utat tett meg hadseregünk is. Mai, szocialista néphadseregünk alapvető jellemzőit — a parancsnoki állomány szociális összetételét és felkészültségét, a fegyverzetet és felszerelést, a politikai tudatosság szintjét stb. — aligha vethetjük össze a harminc év előttivel, hogy mindenekelőtt ne a hatalmas különbségek ötljenek szemünkbe.

Bármilyenek legyenek is azonban az eltérő jegyek, e két korszakban néphadseregünk egységes fejlődési folyamatának történelmileg meghatározott szintje tükröződik. Egy olyan folyamaté, amelyben ugyan a hadsereg minőségi változáson ment keresztül, de amely párhuzamosan haladt a hadsereget fenntartó népi demokratikus államnak egy permanens forradalom menetében történő átalakulásával.

Volt idő — különösen a 40-es évek végén és az 50-es évek elején —, amikor az 1945 és 1948 közötti időszakot elemezve, főként a negatív vonásokról esett szó, mint a hadsereg karakterét alapvetően meghatározó tényezőkről. Többször történt említés azokról a retrográd elemekről, amelyek az ellenforradalmi hadsereg maradványaként átmentődtek a népi demokrácia hadseregébe, mint arról a gyökeres

változásról, amelyet az új fegyveres erő megalakulása jelentett a magyar történelemben.

Az elmúlt évtizedben hadtörténelmi irodalmunkban — a lényegét illetően — egyetértés alakult ki az új hadsereg megítélésében. Gellért Tibor, Kis András, Mucs Sándor, Munk Károly, Zágoni Ernő és mások írásai — a felfogásukban megmutatkozó bizonyos eltérések ellenére — nem hagynak kétséget a tekintetben, hogy szerzőik az 1945-ben létrejött hadsereget az új magyar állam jellegének megfelelő, népi hadseregeknek tekintik. Tettünk egyet-mást annak érdekében is, hogy az 1945-ös hadsereg tevékenységét szabadságharcos múltunk nagy hagyományai közé emeljük.

Mégsem mondhatjuk, hogy minden tekintetben világos kép áll előttünk, és társadalmi életünk minden területén egyértelműek az állásfoglalások a hadsereg jellegének megítélésében. Azt is túlzás lenne állítani, hogy az új hadsereg már elfoglalta méltó helyét népünk emlékezetében, történelmi tudatában. Esetenként még mindig tapasztalhatjuk, hogy az új hadsereg értékelésére nem a társadalmi osztály-meghatározottság elemzésén alapuló elvi—elméleti megközelítés, hanem egyes (bár nem lényegtelen) jelenségek túlértékelése, általánosítása nyomja rá a bélyegét. Még találkozhatunk nézetekkel, amelyekben (bár enyhébb, megváltozott formában) az a korábban sokat hangoztatott álláspont tükröződik, hogy a felszabadulással létrejött hadsereg arculatát és tevékenységét a vezetésben szerepet kapott horthysta elemek jelenléte döntő módon meghatározta. Ugyanakkor időnként ellentétes irányú, hasonlóan végletes vélemények is jelentkeznek. Ezek az elmúlt évtizedek megszépítő távlatában idealizálják a hadseregben uralkodott viszonyokat, elhanyagolhatónak tartják a reakció, s az ellenük vívott osztályharc szerepét.

Ahhoz, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány által életre hívott hadsereg karakterét illetően teljes egyetértés alakuljon ki, mindenekelőtt arra van szükség, hogy a történelmi materializmus elvi alapjairól kiindulva, félreérthetetlenül megjelöljük a hadseregnek a társadalmi felépítményben elfoglalt helyét.

A hadsereg mindig meghatározott társadalmi osztályok érdekeinek védelmezője, és jellege megfelel az őt létrehozó hatalomnak.

Történéseink között az elmúlt években vita bontakozott ki a felszabadulásunkat követő forradalmi átalakulás egyes kérdései körül. Abban azonban lényegében mindenki egyetért, hogy az 1945-ben megszületett új állam — jellegét tekintve — a munkásosztály és a parasztság demokratikus diktatúrájának állama volt.

A Vörös Hadsereg felszabadító hadműveletei során az ellenforradalmi rendszer fegyveres erőit szétzúzták, hatalmi gépezete széthullott. A volt uralkodó osztályoknak a tömegekre gyakorolt erkölcsi-

politikai befolyása, az általuk előidézett nemzeti katasztrófa következtében, alapjaiban megrendült.

E körülmények tették lehetővé, hogy a munkásosztály és a vele szövetséges parasztság — pártjain keresztül — döntő fontosságú pozíciókra tegyen szert az új állam hatalmi szerveiben. E szervezetekben még ott voltak a burzsoázia képviselői is. A kizsákmányoló osztályok érdekeit szolgáló tevékenységüket azonban a forradalmi erők (részben az államhatalmi pozíciókból, részben pedig a tömegek oldaláról gyakorolt nyomással) korlátok közé szorították.

A szocialista forradalom továbbvitele, a proletárdiktatúra megteremtése az adott körülmények folytán nem tette elkerülhetetlenül szükségessé az államhatalom 1945-ben létrehozott szerveinek felszámolását, mert lehetőség nyílt arra, hogy a forradalom erői folyamatosan, lépésről-lépésre hódítsák meg, és a kizsákmányoló osztályok képviselőinek fokozatos kiszorítása után a munkásosztály kizárólagos hatalmának eszközeivé változtassák azokat.

Az új hadsereg jellegét természetesen a hatalom határozta meg: a munkás-paraszt demokratikus diktatúra hadserege volt. Miként a népi hatalom létrejötte új korszak kezdetét jelentette nemzetünk történetében, úgy a hadsereg megszületése is új korszakot nyitott hadtörténelmünkben.

A hatalom más szerveihez hasonlóan, kezdetben a hadseregben is egymás mellett léteztek és hatottak azok az erők, amelyek a népi demokratikus állam továbbfejlesztését, a társadalom szocialista átalakítását tekintették feladatuknak, és azok, amelyek a forradalmi folyamat megállításáért, a tőkés hatalmának visszaállításáért küzdöttek. Alapvető fontosságú tény azonban, hogy a hadsereg arculatát és fejlődését kezdettől fogva elsősorban a forradalmi erők befolyásolták. Népi demokratikus forradalmunk előrehaladásával a hadseregből is fokozatosan kiszorultak a szocializmussal szemben álló elemek, s megteremtődtek a feltételei annak, hogy a fegyveres erők betöltsék a proletárdiktatúra védelmének külső és belső funkcióit. Néphadseregünk életének újabb, magasabb rendű szakasza, a hadsereg fejlődésének szocialista időszaka kezdődött el.

Azoknak az elsődleges feladatoknak a sikeres végrehajtása, amelyek a felszabadulást követően népi demokratikus államunk előtt állottak: az élet, a termelés elindítása, a háború következményeinek felszámolása, a földosztás, nem utolsósorban pedig a fegyverszüneti szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítése, az egész nemzet érdekeit szolgálta.

Hogy mielőbb új hadsereget kell teremteni, és azt harcba kell vetni az ország felszabadulásának, a háború befejezésének meggyorsítására, a magyar nemzet becsületén a német fasiszták embertelen háborújához való csatlakozás miatt esett szennyfolt eltávolítására, elsősorban

a kommunista párt hagyományos, forradalmi, antifasiszta politikájából származó követelés volt. A párt a szovjetellenes háború első percétől fogva a német fasisztákkal való szakítás, a hitleristák és magyar bérenceik elleni fegyveres harc szükségességét hangoztatta. A felszabadulás előtt, az országban és az ország határain túl, a magyar kommunisták ezrei harcoltak fegyverrel a kézben ugyanazokért a célokért, amelyeket az Ideiglenes Nemzeti Kormány programja a nemzet elé tűzött. E harcok múltjának természetesen folytatásaként 1945 elején a kommunista partizánok százai jelentkeztek a hadseregbe.

Az antifasiszta harc azonban nem csupán a munkásosztály és a dolgozó parasztság érdekeiből következő feladat volt. A polgárság széles rétegei is szembefordultak a fasisztákkal. Tisztában voltak azzal, hogy a háborúba való bekapcsolódás a szövetséges hatalmak oldalán, javíthat azokon az esélyeken, amelyekkel az ország a háborút követő béketárgyalások elé néz. Ez a felismerés fogalmazódott meg például a Független Kisgazda Párt szónokának az első budapesti toborzógyűlésen elmondott szavaiban: „Nem az oroszoknak, nem Sztálin marsallnak, vagy az angolszászoknak van szükségük ma a kicsiny magyar hadseregre, hiszen tíz- és tízmilliók harcolnak kiképzetten, nekünk van szükségünk arra, hogy mi ebbe a hadseregbe elküldjük legjobb gyermekeinket, hogy a legnagyobb magyar hősiességgel harcoljanak, mert mindenkinek tudnia kell, hogy ettől a harctól és ebből a harcból való dicsőséges visszatéréstől függ nemzetünk jövője...” (Szabadság, 1945. február 13.)

A nemzet legszélesebb rétegei érdekeinek találkozása fejeződött ki abban a tényben, hogy 1945 tavaszán, a tömegek háborús fáradtsága, a fegyverforgatásra alkalmas férfilakosság jelentős részének távolléte ellenére, a felszabadított keleti területen több mint százezer fő jelentkezett a hadseregbe.

Az új hadsereg létrehozásában érdekelt volt a horthysta tisztikar egy része is. Az egzisztenciális okoknak ebben nem kis szerepük volt, hiszen a katonáskodáson kívül máshoz nem értettek. Azt is látnunk kell, hogy a volt hivatásos tisztek között nem kevesen voltak olyanok, akiknek a háború eseményei, az ország sorsának alakulása felnyitották a szemét és a haladó erőkhöz közelítettek. Természetesen voltak olyanok, akik azért léptek a hadseregbe, mert menteni akarták, ami menthető, nem akartak ellenállás nélkül lemondani a fegyveres erőről. Tudták, hogy a polgári társadalom visszaállítását nem remélhetik a hadsereg megszerzése nélkül.

Az új hadsereg létrehozása megoldhatatlan volt a katonai szakemberek nélkül. (Nem csupán a magyar, hanem a többi népi demokratikus ország hadserege is rá volt utalva arra, hogy az antifasiszta háborúban nagymértékben felhasználja a régi hadsereg hivatásos tiszteit.) Ezért az ellenforradalmi rendszer hadseregében szolgálatot

teljesített számos magas, valamint többszáz alacsonyabb rendfokozatú tiszt beosztást kapott az új hadsereg vezető szerveiben és a csapatoknál. Szükségességüket mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy biztonságérzetük szilárdítása, munkakedvük növelése és tekintélyük erősítése érdekében 1945 elején nem egyszer magának a kommunista pártnak vezetői tettek lépéseket.

Tény, hogy a volt hivatásos tisztek számottevő része pozícióját elsősorban nem a hadsereg katonai és politikai fejlődése érdekében, hanem a forradalomellenes törekvések szolgálatában kívánta hasznosítani. S hogy ezek nem maradtak csupán a szándékoknál, azt a korabeli honvédségi sajtó, a munkáspárti orgánumok, a parlamenti felszólalások leplező adatai meggyőzően tanúsítják.

A katonai reakció fő bázisa a kezdeti időkben a honvédelmi minisztérium volt. 1945 első felében itt összpontosult az új hadseregben szolgálatot teljesítő volt horthysta hivatásos tisztek mintegy 45 százaléka. A honvédelmi miniszteri tárcát az első időkben szintén a régi hadsereg embere töltötte be.

E kedvező helyzet ellenére sem tudta a reakció elérni kitűzött céljait. Az ellenforradalmi szándékok megvalósítása úgyszólván minden irányban akadályokba ütközött.

A honvédelmi minisztérium olyan létfontosságú szervei, mint a katonai elhárítás, a személyügyi osztály, a politikai nevelés apparátusa, kezdettől a forradalmi erők kezében voltak. A reakció tehát e fontos területeken még a minisztériumban sem tudta akarátát keresztülvinni. A fasizmus elleni harcra önként jelentkezett honvédek többsége eleve kedvezőbb talajt jelentett a haladó eszmék, mint a népi demokrácia ellen irányuló szándékok részére. A csapatoknál 1945 tavaszán tevékenykedő tisztek nagyobb része (kb. 64 százaléka) tartalékos állományú volt, kiknek származása, neveltetése és gondolkodása különbözött a hivatásosakétól.

A csapatok politikai hangulatának formálásában döntő szerepük volt a nevelőtiszteknek. A nevelőtiszti apparátus a katonákra gyakorolt közvetlen, személyes ráhatáson túl rendelkezett a nevelés és információ egyéb fontos eszközeivel is, így például a honvédségi sajtóval. A „katoná-politikai osztály és a nevelőintézmény minden ellenakciót képes letörni, akár egyes személyek letartóztatásával... akár egyes csoportoknak sajtó (faliújság) útján való kompromittálásával” — panaszkodott 1946 nyarán a Független Kisgazda Párt úgynevezett „Véderő Bizottsága” a pártvezetésnek. (Országos Levéltár M. 265. I. 84—86. f.) A minisztériumban és másutt tevékenykedő reakciósnak tudomásul kellett venniök, hogy cselekedeteik a katonatömegek ellenőrzése alatt állanak és a nép érdekeivel ellentétes terveik szükség-szerűen megfeneklenek azok ellenállásán.

A népi erők kontrollja azonban nemcsak a hadseregen belül bonta-

kozott ki. A baloldal a parlamentben, a kormányzati szerveken keresztül is nyomást gyakorolt a katonai vezetésre. Erőteljesen érvényesült a dolgozó tömegek közvetett és közvetlen nyomása is. Ez utóbbi egyes helyeken a dolgozóknak a helyi alakulatok reakciós tisztjei elleni konkrét fellépésében nyilvánult meg.

A hadseregben megbúvó reakciós elemek korlátozása szempontjából hatalmas jelentősége volt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság munkájának. A bizottság, amelyet annak szovjet vezetése a demokratikus erők támogatójává tett, a fegyverszüneti szerződésben biztosított jogánál és kötelezettségénél fogva lépett fel a fasiszmus maradványainak felszámolása és a régi, háborús bűnös rendszer visszaállítását célzó törekvések megakadályozása érdekében. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság a hadseregben is nemegyszer közbelépésével akadályozta meg az ellenforradalmi szándékok megvalósítását.

Ebben a helyzetben a vezetésben meghúzódó reakciós elemek még a számukra kedvezőbb, kezdeti időszakban sem tudták a dolgok alakulását döntően befolyásolni, a későbbiek folyamán pedig fokozatosan kiszorultak a hadseregből. 1946 nyarán — a baloldal erőinek a választásokat követő nagy ellentámadása után — a fontosabb beosztások túlnyomó részét már munkáspárti, vagy azzal szimpatizáló tiszték töltötték be. A hadsereg átszervezését követően, a személyi állomány mintegy felét magában foglaló határőrség már közvetlen kommunista irányítás alatt állott. 1948 tavaszán a hadsereg tiszti és tiszthelyettesi karának $\frac{3}{4}$ -e, a sorállománynak pedig mintegy fele a kommunista párt tagja volt.

A proletárdiktatúra kivívását követően a hadsereg fejlődésének minőségileg (és mennyiségileg) új szakasza kezdődött: a szocialista fejlődés korszaka. Ez a korszak szervesen épül a megelőző időszak eredményeire, azok természetes továbbfejlesztését képezi.

A felszabadulást követően az új állam hivatalos dokumentumainak egy részében a hadsereget Nemzeti Hadseregnek nevezték. Ez az elnevezés azt a tényt hangsúlyozta, hogy a hadsereg — ellentétben a magyarság érdekeit eláruló, németbérenc fasiszta hadsereggel — a magyar nemzet igazi érdekeinek kifejezője. Ezért viselte a Nemzeti-jelzőt az Ideiglenes Kormány is. A későbbiek során azonban e jelzőt fokozatosan mások váltották fel. Ennek feltehetően az volt az oka, hogy a fehérterror ellenforradalmi hadserege, amely idegen szuronyok árnyékában lopózkodott be, gyilkolva, pusztítva az országba, a nemzeti jelzőt bitrolta.

Ekkor kezdték a hadsereget Magyar Honvédségnek, illetőleg Demokratikus Hadseregnek nevezni. Ez utóbbi az új népi állam demokratikus politikai rendszerére utaló elnevezés volt. Nem véletlen azonban, hogy a felszabadulás után a haladó és a visszahúzó erők harcának alapvető kérdése volt, hogy a demokrácia, szociális tartalmát tekintve, népi vagy

polgári legyen. A „Demokratikus Hadsereg” elnevezés sem fejezte ki azt a tényt, hogy a hadsereg az előzőtől alapjaiban különböző, forradalmi fegyveres erő, a munkás-paraszt demokratikus diktatúra eszköze.

A hadsereg forradalmi jellegét, a népek való elkötelezettségét kívánták hangsúlyozni azok, akik az első időktől fogva a néphadsereg elnevezést használták. A két munkáspárt 1945. január 30-i nyilatkozata szerint: „a honvédség néphadsereg, amelyet a nemzet akarata hív életre...” (A dokumentumot közli a Hadtörténelmi Közlemények 1970. évi 1. száma, 128. o.)

Ezt a lényegre utaló megnevezést használták azokban az 1944 végén és 1945 elején megjelenő írásokban, amelyek az új hadsereg jellegének, erkölcsi-politikai arculatának kérdéseivel foglalkoztak. „Szeretettel, megbecsülést, az emberi jogok tiszteletben tartását, igazságot, szabadságot, népi szellemet akarunk látni az új, demokratikus Magyarország néphadseregében” — írta a debreceni Néplap 1944. december 31-i számában. Ezt a megnevezést viselte címlapján a 6. hadosztály újságja, félreérthetetlenül tanúsítva: a név egyben hitvallás, politikai program is.

A néphadsereg megnevezés nem újkeletű fogalom, s nem csupán azoknak a hadseregeknek sajátja, amelyekben a munkásosztály hegemóniája érvényesül.

A történelem folyamán néphadseregek olyankor alakultak ki, amikor a haza védelmének célkitűzése találkozott a nép túlnyomó többségét képező dolgozó osztályok társadalmi felemelkedésének érdekeivel: a nemzeti önvédelem és a forradalom ügye egybefonódott. Ilyen esetekben a nép nem csupán a fegyveres erő tömegeit adja, hanem — a forradalmi erő tudatosságának és szervezettségének arányában — szerepet kap a hadsereg vezetésében, érvényesíti befolyását a háború megvívásának módjára, és rányomja bélyegét a hadművészet alakulására is.

Így történt ez a nagy francia forradalom időszakában, amikor Európa reakciós hatalmai támadásra indultak a forradalmi Franciaország ellen. A magyarországi sajátosságoknak megfelelően, korlátozottabb formában, de lényegében hasonló folyamat bontakozott ki az 1848—49-es forradalom és szabadságharc időszakában.

Korunkban a népeknek a nemzeti függetlenségért és az elnyomott osztályok társadalmi felemelkedéséért vívott harca élén a munkásosztály és annak forradalmi pártja áll. A kommunista pártok által vezetett munkásosztály harcában elválaszthatatlan egységbe kapcsolódik a nemzeti és a szociális tényező. Mivel a kommunista párt vezetése mind a nemzeti szabadság, mind pedig a kizsákmányolt osztályok társadalmi felszabadulásának ügyét a legkövetkezetesebben szolgálja,

e harcokban olyan hadseregek jönnek létre, amelyek népi jellege minden korábbinál erőteljesebb módon érvényesül.

A néphadsereg megnevezés a fegyveres erők népi jellegének — a forma a tartalomnak — legjobban a szocialista államokban felel meg. A társadalom antagónisztikus ellentmondásainak megszűnése, a szocialista nemzet kialakulásának eredményeként a hadsereg és a nép egysége a szocializmus viszonyai között a legmagasabbrendű, a legteljesebb.

Történelmünk folyamán a nép és fegyveres ereje még sohasem ötvöződött olyan szerves, megbonthatatlan egységbe, a néphadsereg elnevezés még sohasem tükrözte ilyen mértékben ennek az egységnek a valóságát, mint napjainkban, a szocialista Magyarországon.

Ennek az egységnek a kialakulása már a felszabadulás után elkezdődött. Ezért úgy gondoljuk, a 30. évfordulón joggal ünnepelhetjük néphadseregünk megszületését.